

УДК 347.922.6:347.763

Бессараб Наталія Миколаївна,

здобувачка кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСУДНОСТІ ПОЗОВІВ ДО МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВІЗНИКІВ

Постановка проблеми. Положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кожному гарантовано право на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Питання підсудності не є новим для цивільного процесуального права України, хоча її правила зазнали деяких змін в ході судової реформи. Що стосується справ за позовами до перевізників, що впливають з договорів перевезення вантажів, пасажирів або багажу, то вони, як і раніше, підпорядковані правилам виключної підсудності, відповідно до яких ці справи підлягають розгляду судом за місцезнаходженням перевізника. Разом з тим, значна кількість міжнародних угод, учасницею яких виступає Україна, фактично нівелюють норму про виключну підсудність справ, що впливають із міжнародних перевезень, встановлюючи для позивача правила альтернативної підсудності. Проте на сьогодні, на жаль, в Україні відсутні серйозні наукові розробки в даній сфері, як і практика широкого застосування судами норм міжнародного права до процесуальних правовідносин, що й пояснює актуальність та новизну даного наукового дослідження.

Стан дослідження проблеми. Питання підсудності, в тому числі виключної, розглядаються у кожному підручнику з цивільного процесу та коментарів Цивільного процесуального кодексу України. Їй, зокрема, приділяють увагу такі вчені, як С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, Я.П. Зейкан, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, Н.Ю.Сакара, В.І. Тертишніков, О.І. Угриновська, С.Я. Фурса, С.І. Чернооченко, М.Й. Штефан та ін. Проте, як правило, в роботах цих авторів констатується виключна підсудність справ за позовами до перевізників, а особливості визначення територіальної підсудності справ, що виникають із міжнародних перевезень, не розглядаються. З іншого боку, в Україні проводилися дослідження проблем визначення підсудності справ з іноземним елементом, зокрема, за даним напрямком підго-

товлені та захищені дисертації на здобуття ступеня кандидата юридичних наук Ю.В. Черняк «Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України» [1] та Л.С. Фединак «Право іноземців на звернення до суду в Україні (цивільно-процесуальні аспекти)» [2]. Проте в цих роботах мова йде про розмежування компетенції судів різних держав щодо справ з так званим іноземним елементом та не розглядаються питання визначення компетентного суду всередині держави.

Тому **метою даної статті** є дослідження на підставі аналізу норм чинного цивільного процесуального законодавства України та норм міжнародних угод особливостей визначення територіальної підсудності справ за позовами до перевізників, що виникають із договорів міжнародного перевезення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність територіальної підсудності пов'язана з необхідністю розподілу справ між однорідними судами з урахуванням території, на яку поширюється їх юрисдикція. Законодавством встановлено ряд правил територіальної підсудності, з урахуванням яких традиційно виділяють загальну, альтернативну, виключну підсудність, підсудність за зв'язком справ та за ухвалою суду.

Розгляд окремих категорій справ в силу прямої вказівки в законі допускається лише в конкретно визначених за місцем розташування судів. Така територіальна підсудність називається виключною. Встановлення виключної підсудності спрямовано на забезпечення кращих умов для правильного і своєчасного розгляду справ, специфічні особливості яких ускладнюють їх розгляд в іншому місці. При конкуренції даного виду підсудності з іншими видами підсудності перевага завжди надається виключній підсудності [3, с. 282].

Ст. 114 ЦПК України називає п'ять випадків виключної підсудності. Відповідно до ч. 4 цієї статті позови до перевізників, що виникають з договорів

перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти, пред'являються за місцезнаходженням перевізника. Досліджуючи випадки пред'явлення позовів, пов'язаних з договорами перевезення, слід враховувати і те, що нерідко ці договори охоплюють свою дію територію кількох держав, що зумовлює їх регулювання не лише національним, але й міжнародним правом.

Згідно із ч. 1 ст. 2 ЦПК України джерелами цивільного процесуального права названі Конституція України, цей Кодекс та Закон України від 23 червня 2005 року «Про міжнародне приватне право». Зазначена стаття містить також положення про те, що у разі, коли міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені ЦПК, застосовуються правила міжнародного договору. Це положення ЦПК України відповідає ч. 1 ст. 9 Конституції України, яка проголосила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. З аналізу даної статті видно, що Конституція включила міжнародні договори України у правову систему держави.

Відповідно до ст. 2 Закону України від 29.06.2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України» міжнародний договір України – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). У статті 19 даного закону безпосередньо зазначається, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Пленум Верховного Суду України в п. 4 своєї постанови від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» [4] роз'яснив, що суд не може застосовувати закон, який регулює дані правовідносини інакше, ніж міжнародний договір. Це твердження ґрунтується на ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р., учасницею якої є Україна і відповідно до якої учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору.

Таким чином, норми Конституції і ЦПК України про міжнародні договори і їхнє пріоритетне значення в цивільному судочинстві дозволяють зробити висновок про те, що норми міжнародного права імплементуються у сферу внутрішньодержавних відносин [5, с. 324].

Згода Верховної Ради на обов'язковість міжнародних договорів може мати різні форми: «ухвалення», «утвердження», «приєднання». Переважно це відбувається шляхом ратифікації міжнародного договору, яка виражається у формі закону і означає згоду України на обов'язковість для неї міжнародного договору. Закон України «Про міжнародні договори» містить перелік міжнародних договорів, що підлягають обов'язковій ратифікації (ч. 2 ст. 9). Крім того, Україна згідно зі ст. 7 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р. виступає правонаступницею прав і обов'язків за міжнародними угодами СРСР у разі, якщо вони не суперечать Конституції.

Таким чином, аналіз вищенаведених законодавчих положень свідчить, що суд при розгляді цивільної справи застосовує норми внутрішнього цивільного процесуального права України, однак з тих питань, з яких існує міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, що встановлює інші правила, ніж у законі, застосовує правила міжнародного договору [5, с. 327].

Так, низкою міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, передбачено відмінні правила щодо підсудності позовів до перевізників від правила виключної підсудності, яке міститься у ст. 114 ЦПК України.

Зокрема, відповідно до ст. 21 Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) від 5 липня 1978 року [6] з усіх спорів, які виникають з приводу перевезень, що підпадають під дію цієї Конвенції, позивач може на власний вибір звернутись, окрім компетентних судів держав, які беруть участь в Конвенції, призначених сторонами за спільною згодою, до судів держави, на території якої знаходиться:

- а) головна контора відповідача, його звичайне місце проживання або контора, за посередництвом якої був укладений договір перевезення, або
- б) місце, де була заподіяна шкода, або
- с) місце відправлення чи призначення, і може звернутись лише до цих судів.

Схожі норми містяться в ст. 14 Конвенції про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу [7], підписаної державами – учасницями СНД 9 жовтня 1997 року в м. Бішкек. Нею передбачено, що з усіх спірних питань, які виникають у зв'язку з перевезенням пасажирів і багажу в міжнародному сполученні, пасажир має право згідно із ст.

закріплено альтернативну підсудність, яка передбачає широкий вибір судів, до яких за власним вибором може звернутись позивач. Головною ж умовою їх застосування є належність перевезення до сфери регулювання цих міжнародних угод.

Відповідно до другого абзацу ч. 4 ст. 114 ЦПК України справи про арешт судна, що здійснюються для забезпечення морської вимоги, розглядаються судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває судно, або порту реєстрації судна. Таким чином, незважаючи на те, що дана норма міститься в статті під назвою «Виключна підсудність», нею надається можливість для позивача обирати один із двох судів, якщо порт, в якому перебуває судно, та порт реєстрації судна знаходяться на території України. Слід також зауважити, що з 16 травня 2012 року для України набрала чинність Міжнародна конвенція з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна [13], підписана в Брюсселі 10 травня 1952 року (Брюссельська конвенція). Разом з тим, дана Конвенція не передбачає правил визначення підсудності справ про накладення арешту та відсилає до національного законодавства. Нею, проте, передбачено додаткові правила підсудності щодо розгляду по суті морських вимог, для забезпечення яких було накладено арешт на судно (ст. 7 Брюссельської конвенції).

Слід також звернути увагу на положення Закону України «Про міжнародне приватне право» [14], які визначають підсудність справ з іноземним елементом. У статті 77 цього Закону встановлено випадки виключної підсудності судам України справ з іноземним елементом, що, очевидно, означає обов'язок судів України приймати ці справи до свого прова-

дження [15, с. 81-82]. Разом з тим слід зауважити, що на відміну від розглянутих вище норм міжнародних угод, які передбачають винятки з передбачених ЦПК України правил виключної підсудності, у Законі України «Про міжнародне приватне право» йдеться про підсудність справ з іноземним елементом судам України взагалі, а відповіді на питання про підсудність справи конкретному суду України цей закон не пропонує [15, с. 82]. Тому в даному випадку мова йде не про територіальну, а про міжнародну підсудність, під якою розуміють компетенцію судів конкретної держави з вирішення цивільних справ з іноземним елементом [1].

Висновок. В результаті проведеного дослідження слід зробити висновок, що на відміну від національного законодавства, міжнародні угоди в транспортній сфері (окрім, хіба-що, залізничного транспорту) передбачають альтернативну підсудність вимог до перевізника, за правилами якої позов може бути поданий не лише за місцезнаходженням організації перевізника, але, як правило, за місцем відправлення чи призначення, а також за місцем укладення договору перевезення чи заподіяння шкоди. Загалом щодо міжнародних перевезень такий підхід видається вірним, оскільки значно спрощує громадянам доступ до правосуддя, істотною перешкодою для якого є необхідність ведення процесу в іноземній державі. В зв'язку з цим практика застосування судами України міжнародних угод в транспортній сфері повинна набути подальшого поширення, чому, в першу чергу, повинні посприяти вищі судові органи шляхом видання відповідних керівних роз'яснень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черняк Ю.В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю. В. Черняк ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 187 с.
2. Фединак Л.С. Право іноземців на звернення до суду в Україні (цивільно-процесуальні аспекти) : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л.С. Фединак ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2000. – 189 с.
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.
4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
5. Худоба В.М. Міжнародні договори України як джерела цивільного процесуального права / В.М. Худоба // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2008. – Том 21 (60). – № 1. – С. 323-328.
6. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) від 05.07.1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/card/995_845
7. Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу від 09.10.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_034
8. Соглашение о международном пассажирском сообщении (СМПС) от 01.11.1951 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_014
9. Конвенції для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, від 12.10.1929 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_181

10. Конвенція, додаткова до Варшавської конвенції, для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, здійснюваних особою, яка не є перевізником за договором, від 18.09.1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/995_130
11. Афіїнська конвенція про перевезення морем пасажирів та їх багажу від 13.12.1974 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – Ст. 2436. – № 61. – С. 72.
12. Конвенція про договір міжнародного перевезення пасажирів і багажу по внутрішніх водних шляхах (КППВ) від 01.05.1976 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_255
13. Міжнародна конвенція з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна від 10.05.1952 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – Ст. 1415. – № 37. – С. 393.
14. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1694. – С. 48.
15. Логуш Л.В. Підсудність судам України справ за участі іноземних юридичних осіб / Л.В. Логуш // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки. – 2007. – Т. 64. – С. 78-85.

Бессараб Наталія Миколаївна
ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСУДНОСТІ ПОЗОВІВ ДО МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВІЗНИКІВ

У статті на підставі аналізу норм чинного цивільного процесуального законодавства України та міжнародних угод розглянуто особливості визначення територіальної підсудності справ за позовами до перевізників, що виникають із договорів міжнародного перевезення. Зроблено висновок про пріоритетне застосування норм міжнародного права, що встановлюють альтернативну підсудність зазначених справ.

Ключові слова: підсудність; територіальна підсудність; виключна підсудність; підсудність вимог до перевізників.

Бессараб Наталья Николаевна
ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ПОДСУДНОСТИ ИСКОВ К МЕЖДУНАРОДНЫМ ПЕРЕВОЗЧИКАМ

В статье на основе анализа норм действующего гражданского процессуального законодательства Украины и международных соглашений рассмотрены особенности определения территориальной подсудности дел по искам к перевозчикам, возникающим из договоров международной перевозки. Сделан вывод о приоритетном применении норм международного права, устанавливающих альтернативную подсудность указанных дел.

Ключевые слова: подсудность; территориальная подсудность; исключительная подсудность; подсудность требований к перевозчикам.

Bessarab Nataliia Mykolaivna
FEATURES OF DETERMINING THE TERRITORIAL JURISDICTION OF CLAIMS TO THE INTERNATIONAL CARRIERS

On the basis of analysis of applicable civil procedure legislation of Ukraine and international agreements the article considers defining characteristics of the territorial jurisdiction of cases under the claims to carriers arising from contracts of international carriage. The conclusion about priority application of international law establishing alternative jurisdiction of these cases was made.

Keywords: jurisdiction; territorial jurisdiction; exclusive jurisdiction; jurisdiction of claims to carriers.